

„Mit gondolsz, segíthetünk még?...”

Márai Sándor a sajtóról

I. Az újságírás lényege, értelme, felelőssége, „hatalma”

Fikció, fantázia, még ha valóságelemekből építkezik is – mondjuk a művészetről, így a szépirodalomról, például egy Móricz-novelláról. Élménydokumentáció, azaz minden ízében valóság – állítjuk egy-egy Móricz-riportról, amely egyszerre mind művészi nívón szól mindig. Ahogyan **megtörténtek** az események, annak megfelelően ír Mikszáth (több publicisztikai műfajban is) a parlamentről. Ahogyan **megtörténhetek volna** – aszerint pedig a Péri lányok szép hajáról vagy A bágyi csodáról. Móricz, Mikszáth – és még vagy félszáz társuk! – a 19. század utóján és a következő első évtizedeiben a szépirodalmat és az újságírást egyaránt magas színvonalon művelték. Márai Sándor azzal a különleges tulajdonságával tűnik ki közülük, hogy talán ő töprengett s vallott a legtöbbet az írásról. Általában is, meg az írás egyik fő terepéről, a sajtóról is. Mindig mélyre hatolva tárgyában, máig aktuális gondolatokat közvetítve. E dolgozat első része azt veszi számba, miként vélekedett ő az újságírás lényegéről, értelméről, felelőségéről, „hatalmáról”.

Márai negyedszázadnyi újságírói tapasztalat birtokában úgy ítélte meg: az újság kommunikációjának célja, egyben visszacsatolója, a nyilvánosság a legnagyobb próba. (A teljes napló 1945, 258) Mert a médiát mindenki nyomon követi, az is, aki nem megszállott kultúrafogyasztó: *a magyar tömegek nagy összessége ma sem az egyetemi szemináriumok munkaszobáiban szerzi átlagos műveltségét, hanem a néptanítók, továbbá a sajtó, a rádió, a könyvkiadók s végül a színház és a mozgóképeket pergető üzemek jóvoltából.* (Röpirat a nemzetnevelés ügyében, 206.) Épp ezért „sosem mondott le az írás »pedagógiai« lehetőségeiről, az írástudót pedig felelősnek tartotta a közvélemény korrekt tájékoztatásáért”. (Fried 2007, 170) A korabeli írástudó felelőségét kezdettől vezérelhette mindenekelőtt egy ma is érvényes európai magyar szempont: „Már párizsi újságíróként is veszélyeztetve látta Európa hagyományosnak vélt értékeit. Az első világháború nemcsak a térképet rajzolta át, hanem az emberek mentalitását, életvitelét is károsan befolyásolta. Ekkor lett meggyőződése, hogy a gondolkodásban és ideálokban megmutatkozó zűrzavart csak az értelem, a logika módszeres használatával lehet ellensúlyozni.” (Rónay 2005, 49.) S – mint regényes önéletrajza, ez a „színre vitt emlékezés” (Dobos 2007, 323) tanúsítja – vezércsillaga lehetett az írástudó belülről fakadó felelőségérzése is: *Az írás végső értelmében nem egyéb, mint magatartás, nagy szóval úgy*

mondhatnám: erkölcsi magatartás. (Egy polgár vallomásai, 238.) S éppen, mert színre vitt emlékezés ez a „regény”, meggyőződésünk: az elbeszélővel azonos a szerző, legalábbis azonosul a vallomástételben. Ezért Az egy polgár vallomásaiból idézni annyi, mint Márai saját gondolatait citálni. Tanújele ennek, hogy az iménti gondolat (lényege) a publicisztikai írásaiban is visszaköszön, például: *az írás csak részben tehetség, fontosabban jellemkérdés is* – írja a Napló és feljegyzés című, 1930-as tárcájában.

Tévedés, hogy e felelősség kizárólag a komolysajtóé. A hatásos, egyszersmind hiteles bulváré is: *az igazi, a nemesebb fajtájú zsurnalizmusra az jellemző, hogy nagyjában szigorúan érzi a felelősségét egy diszkréciónak, amire a nyomtatott szó nyilvánossága kötelez.* (Zsurnaliszta freudizmus)

Márványba véshetően

A sztoikus író és gondolkodó hangja felforrósodik, amikor az igazságkereső szenvedélyt – mint az írás, az újságírás létalapját – emlegeti: a maxima és az önmegegyezéses nyelvi erejével nyomatékosítja a közlést: *Igen, az igazságot írd le, hűségesen; de közben tudjad, hogy nem is ez a tárgyi hűség a legfontosabb. Ne a tárgyhoz maradj hűséges; inkább s kérlelhetetlenebbül önmagadhoz.* (Közbeszólás) Patikamérleg pontosságú fogalmazásmódjára jellemzően egyik tanulmányában az igazságnak mintegy definícióját is adja, a stílusára olyannyira jellemző aforisztikus tömörséggel és eleganciával, s meghatározásérvvel törekedve a meggyőzésre: *Az írónak, békében, mint háborúban, az igazságot kell kimondania, mert csak a valóság megismeréséből következő igazságnak van pedagógiai ereje.* (Az író és a nemzetnevelés) E gondolat közvetlen folytatásaképp az igazságot a kíméletlen szókimondás összefüggésében értelmezi: *Az író soha nem hirdethet gyűlöletet az emberek között. De kötelessége hirdetni az igazságot, melynek nevelő, ébresztő erejében hisz.* (Uo.) S az igazságkimondás azért sem egyszerű feladat, mert feltétele a nyelv biztos ismeretéből eredő hajszálpontos fogalmazás: *Nem elég megtalálni az igazságot, ki is kell mondani azt. Nem elég kimondani az igazságot, meg is kell szövegezni azt, másíthatatlanul, mintha márványtáblára vésnék.* (Freud) Arról az írás-sajátosságról beszél itt – a (szöveg emelkedettségét is szavatoló) választékosságról –, amely az ő szövegműveinek művészi fokú, fontos stílusjellemzője. (Rónay 2005, 59.) Az aggályos pontosságú nyelvi megalkotottság igénye mindvégig elkísérte: *Vigyáznunk kezdtem minden leírt szóra* – írja az Egy polgár vallomásai lapjain (379). Ügyelt. Baránszky-Jób László megítélése szerint „ez a stílus, minden eleganciája mellett, rendkívül természetes, egyszerű”, s „egyszerűsége, természetessége mellett szabatos;

irodalmi stílus”. (Baránszky-Jób [1987], 348) S a kispróza e nagymesterének nyelvezetére mindvégig jellemző az emlegetett aforisztikus gondolatközvetítés. (Az itt idézett szövegek között is számos ilyet találunk.)

Az igazság tömegek számára való kommunikálásának feltétele, a nyilvánosság próbájának része a közlésfolyamat sikeressége, a megértetés – az igazság (az üzenet) és a sajtó (a közlésfolyamat feladója) meg a befogadók (a címzettek) hármasságának megvalósulása: *Nem elég az „igazat írni”. De úgy megírni az igazat, hogy akadálytalanul eljusson azok címére, akiknek szánta – igaza van Schuschnigg [osztrák] kancellárnak: – ez már csaknem művészet.* (Újságot írni) E gondolatban közvetetten az is benne rejlik, hogy számos akadálya lehet az üzenet dekódolásának. Az olvasó partnernek tekintése feltétele annak, hogy a feladó kiállja a nyilvánosság próbát: *Az újságíró úgy beszél olvasójával, mint személyes ismerőssel: bizalmasan és közvetlenül. – Nézd, ez és ez történt – mondja. – Mit gondolsz, segíthetünk még?...* (Uo.) S kommentárként Márai hozzáfűzi: *Ez a közvetlenség meghatja az olvasót, bevonja a mesterség meghitt köreibe, beavatottnak érzi magát.* (Uo.) Úgy véli, *az sem egészen megfelelő, hogy ha azt írja az újságíró, amit „feltétlenül” meg akar írni – sokféle igazság van, s minden igazságnak más a formája.* (Egy polgár vallomásai, 376.) S éppen az, hogy rengeteg igazság van (Éjféli vallomás), csak nehezíti író és olvasó „párbeszédét”. Ezért hozzáfűzi: *egyetlen feladatom, hogy formai összhangra hozzam a formátlant és ezerarcút, megnevezzem a soknevűt, ami örökké csak a kétségbeesés zsivaja marad.* (Uo.)

A nagyhatalom

Hitte – s tudta, mert tapasztalhatta, érzékelhette, s a Berten nevű regényfigurájával mint szócsóvel ki is kiáltatja: – *Milyen nagy hatalom a Szó!* (Jelvény és jelentés, 125.) Szócsó, mondjuk a regényfigurára. Igen, mert miként az Egy polgár vallomásai című „regényében” az elbeszélő szövegére – benne a sajtóról szóló vallomásos mondatokra – egyszersmind szerzői véleményként, ars poeticaként tekintünk, A Garrenak műve című családregegy gondolati, vallomásos szövegeire hasonlóképp. Első érvünk, hogy a főszereplő – író. S egyik értő kutatója ezt állítja a mű központi figurájáról: „Garren Péter jelleme szigorúan megrajzolt önarckép.” (Szegedy-Maszák 1991, 158.) Márai kanadai kiadójának, Vörösváry Istvánnak a hetilapja, a Kanadai Magyarság a Márai-kanalóggal egyazon napon és oldalon közölt, A Garrenak műve kétkötetes kiadását hirdető szövegben e regényfolyamot „életregény”-nek minősíti, „évtizedeket átfogó visszaemlékezés”-nek, „mely bizonyos mértékig önéletrajz”. (Kanadai Magyarság,

1989. március 11., 7. lap) Az elbeszélő és a szerző azonosságára utal egy másik irodalomtörténeti megközelítés is: Garren Péter „szereplő és történetmondó egy személyben, s a maga tudatán szűri át, a maga nézőpontjából értékeli s értelmezi az egykor látott, hallott, tapasztalt dolgokat, mi több: a saját – a Máraiéval azonos – nyelven és stílusban szólaltatja meg a többi figurát [...]” (Lőrinczy). S hogy a szépirodalmi műveket a gondolati prózával együtt citáljuk itt, arra érvünk lehet az is: Márainak minden műve vallomás (Gyergyai [1969], 301).

De mit jelent ez a hatalom az ő értelmezésében? Azt, hogy az *ólombetű tud élessel is lőni, egy mondat robbanhat, mint a bomba, s halottak maradnak nyomában, egy mondat, amely élessel van töltve, elsöpörhet közéleti nagyságokat, politikai bálványokat, de egy másik mondat építeni is tud, napvilágra szólít alakuló és erjedő alkotásokat, a pillanat szavával hosszú időre formát ad a bizonytalanoknak.* (A nagyhatalom) Ebben áll az újságíró hatalma. De *csak addig hatalom, míg tisztességes szemlélettel, megfelelő felkészültséggel, szabadon kifejezheti gondolatait. Abban a pillanatban, amikor az újságíró, ha fogcsikorgatva is, kénytelen alkalmazkodni a sugallatokhoz és korlátokhoz, melyek feladatának háttér szabnak, [...] nem több és más, mint sajtókuli.* (A sajtókuli) Ezt nem akarta írónk. „Kényesen vigyázott arra, hogy véleményét mindig szabadon fejthesse ki, s ízlésének érvényesítésében ne kelljen megalkudnia.” (Pomogáts [1991], 364)

Általánosabban, a sajtó hatalmát miképp látta? A Fleet Streeten – ahol az angol sajtó nagy része készül – szerzett élményei nyomán, a Times, a Sunday Times, az Observer, a Daily Mail című lapokról szólva felel: *A világsajtóban, a jórészt elbulvárosodott kontinentális és amerikai sajtó mellett ez a néhány nagy, százszentendős angol lap figyelmeztet csak arra, hogy a sajtó hatalom is lehet, igazi hatalom, amelynek minden szava csákányütés, amelyet nem lehet megfélemlíteni, sem elhallgattatni, mert rettenetes erejű fegyvereivel nem birkózhat meg semmiféle állambatalom, sem az érdekszövetkezetek terrorja; s ezek a fegyverek a tisztesség, az alaposság, a gondosság és a feltétlenül megbízható informáltság.* (Fleet Street) Érthető üzenet ez azoknak is, akik számára a hatalom más értelmű, akik presszió nélkül, „maguktól” is visszaélnék a nyilvánosság hatalmával. S a tisztességfegyverű sajtót – a kemény fegyelmű írótól szokatlan módon – már-már bálványozva, a Times-ról úgy vélekedik: *mindent megtud az olvasó belőle, azt is, hogyan, azt is, miért, s mindenre mérget lehet venni.* (Uo.) De létezhet-e, van-e teljesen szabad, szuverén sajtó, független újságíró? Márai már a Kassai Napló újságírójaként, alig túl a huszadik évén, felvetette ezt az örök problémát, akkor nemmel felelt: *a sajtó függetlensége, a l'art pour l'art-os újságírás abszurdum. Abszurdum azért, mert az újságot, mint mindent a világon, determinálnak azok a szociális és társadalmi erők, amelyek között a sajtó dolgozik és közvéleményt csinál. Egyetlen lap sem mondhatja magáról, hogy „független”,*

mert hiszen már maga az a politika, amelyet bármennyire objektív formában, de minden lap képvisel, beleállítja az érdekek szolgálatába. (A platonikus sajtó)

Később, az Újság krisztusi korú tárcaírója a sajtó hatalmát nagy körültekintéssel, összefüggéseiben is alaposan megvizsgálva (A nagyhatalom), számvetést készít e mesterség világáról. Mindenekelőtt a nagyhatalomjelleg egyik legfőbb jelére, a nélkülözhetetlenségre, pótolhatatlanságra utal: *Mindent lehet vele, semmit nélküle, a modern életnek olyan közvetítő eleme, mint a levegő, mely a hangot továbbítja: meglepetten vesszük észre, hogy süketek vagyunk és sötétben járunk, ha egyszer hiányzik. (Uo.)* De hogy sokkal inkább szakmai-emberi alázattal művelhető szolgálat ez a szakma, mintsem bármiféle hatalom volna, azt értelmezésbeli megszorítással, ironizáló megközelítéssel jelzi, arra iróniaérvet hoz: *Mindig nagyhatalom [a sajtó], mikor szükség van rá. Kiszolgálja az időt úgy, hogy egy pillanattal mindig elébbre néz. Furcsa nagyhatalom, amely mindig szolgál; s szolgálatát ellenfelei sem nélkülözhetik. (Uo.)* Újabb árnyalatoként a magyarázatnak, időjelbe kerül a sajtó „hatalma”, tudniillik *ezzel a nagyhatalommal minden rezsim kiszolgáltatja magát, a föld minden országában. (Uo.)* Aztán még újabb dimenzióját nyitja meg az értelmezésnek, a szó szoros értelmében vett hatalommal való kapcsolatára utalva, a sajtót örök túlélőnek érezve. A médiát mint egyszerre óriást és törpét, fölényben levőt és kiszolgáltatottat, a folyton e kettősségben létezni kénytelen közeget jeleníti meg, szójátékkal intonálva, nyelvi paralelizmusokkal fokozva a meggyőző erőt: *Nagyhatalom, mert minden hatalom rászorul, s mert túlél mindent és mindenkit, aki rászorult. Kegyeit lesik és félnék tőle, de ugyanakkor korlátozzák és fegyelmezik. Tanácsáért esedeznek, véleményét elfogódott izgalommal olvassák, de ugyanakkor tanácsokkal és véleményekkel iparkodnak eldugaszolni fülét. Elvárják tőle, hogy mindent tudjon, mindent lásson, és elvárják tőle, hogy csak azt tudja és lássa, amit változó szemléletek megengednek neki. (Uo.)* Jelzi egyben: a sajtó a milióból kiszakítva nem értelmezhető, leképezi a társadalmat: *Néha korrupt, mert emberek csinálják, néha erkölcsös, mert emberek csinálják, néha üzleties, néha önzetlen, akkor is alkot, amikor „destruál”, akkor is ítél, ellenőriz és fegyelmez, mikor alkot. (Uo.)*

Majd lassítva a szövegritmust – ezzel is együtt töprengésre készítve az olvasót –, anaforákkal adva nyomatékot gondolatának, szinte eszményien önzetlen, mellérendelt szerepű szakemberek alkotta, csupán felelősségi körök szerint eltérő rangú, azaz érdemben pusztán közszolgákból álló fórum színében tünteti fel a sajtót. Érzékeltetve: ez is a média: *Nagyhatalom... Mindenben az, csak a saját dolgában nem, minden érdekért inkább kiállhat, mint a maga érdekéért. Nagyhatalom, melynek igazi fejedelmei, nagykövetei és tábornokai éppen olyan dísztelenek és címtelenek, mint hivatalnokai és közkatonái. Mindenkinnek szószólója, prókátora; de ki szól jó szót az érdekében? Nincs rá szüksége,*

mert „nagy hatalom”... s ám lássa és nézze, amíg nagy hatalmakat kiszolgál és élte, hogyan maradhat maga is az. (Uo.) Végül ez az örök túlélő erkölcsi fenoména, a megvesztegethetetlenség szobrává magasztosul, így visszautal a szerző a „Fleet Street”-re. Az anaforisztikus szövegnyomaték is jelzi: ebben kellene állnia a sajtó igazi hatalmának! Íme: *Ha száját befogják, jelt ad a szemével. Ha agyonverik, feltámad. Van benne valami, amit nem lehet elhallgattatni, soha, semmiféle ígérettel vagy terrorral.* (Uo.)

Mindenkit ébresztget

Felfogásában a sajtó újdonságjellege elválaszthatatlan a „mindenkinek írástól”: az igazi újság *olyan természetű, hogy újság, és mindenkinek szól, tehát az egyszerű közlésen túl fölvilágosítja, nyugtalanítja, ébresztgeti az embereket.* (Zsurnaliszta freudizmus)

Az igazságkereső megszállottság, a lényeglátó és felvilágosító akarat pedig nem tűrheti az értelmetlen kíméletességet és óvatoskodást. Szerzőnk közvetetten és közvetlenül egyaránt hangot ad ennek: *Fouchardièrre* [francia újságíró] *az újságban mindig író marad, soha nem lesz újságíró. Kesztyűs kézzel ír...* (Fouchardièr); illetve: *az újságíró ha túlságosan finnyás, diszkrét, előkelő, könnyen abba a hibába esik, mint a túlságosan diszkrét író: hogy ti. nem mond semmi lényegeset, a legjobb esetben közöl vagy szórakoztat, de távol maradva a dolgok lényegétől, távol marad közlésük során az igazi hatástól is.* (Zsurnaliszta freudizmus)

Első olvasásra az erőszakos újságírást látszik pártfogolni a következő maxima, valójában a meggyőződés nélkül bólogató sajtó elutasítása, egyszersmind az igazság keresésének és kimondásának, az őszinteségnek, a tiszta, világos, körülhatárolt, árnyaltan megfogalmazott gondolatnak a kívánalma: *A jó újságírás mindig agresszív – még akkor is, ha helybenhagy, beleegyezik és áldását adja valamire. Az újságíró, aki az élet jelenségeire makacsul hajtogatja, hogy igen és ámen, unalmas és kevésbé meggyőző.* (Egy polgár vallomása 377) Ezzel függ össze az értékért küzdő felháborodás szavakra váltásának, a termékeny indulatnak az értelme, az „érted haragszom” kimondásának vállalása: *a jó újságíró szolidáris haragjával, vádjaival, és ellenszenveivel; abban a pillanatban, mikor támad, csakugyan hisz dühében; ez a szolidaritás az újságírás hitele.* (Uo., 378) Márai kivételes szerepűnek ítéli az újdonságot, meggyőződése: *az újságírás több és más, mint „pálya”, mesterség: az újságírás különös idegállapot, megszállottság, nem hasonlítható semmiféle „gyakorlati hivatáshoz”. Olyan méreg ez – újságot írni –, amelyről nem tud lemondani többé, aki egyszer reászokott.* (Újságot írni)

Ismétli a „felvevőkészülék” folyamatos működésének örök igényét: *Újságot írni állapot, idegállapot. Egészséges ember ki tudja zárni néha a világot. Az újságíró soha.* (Uo.) Kinyilvánítja, hogy ez az a mesterség, amelyben nincs „munkaidő”: *Nem igaz, hogy az újságíró befejezte a munkáját, mikor megírta a cikket [...]. A világban soha nincsen „schlusz”, mint a szerkesztőségekben. A lap már megjelent, de a világ megy tovább, s az újságíró, az igazi, már figyel holnapra, holnaputánra, keresi az „anyagot”, azt a rejtélyes valamit, ami emberek szándékaiból és baleseteiből, népek tragédiáiból és a butaság fitoraiból, emberek ármányaiból és véletlenek sorozatából sűrűsödik össze, minden pillanatban, mindenütt a világon.* (Uo.) Nem véletlenül írta róla szellemes szemléletességgel a kortárs Bálint Jenő 1933 májusában, A Reggel című lapban, a Máraival készített interjú bevezetéseként.: „Akkor is ír, ha sétál az utcán, vagy fellép egy villamos peronjára. Vezércikket fűz a cipőjébe reggel, regénytémákkal beretválkozik. Úgy áll készen az írásra a nap minden percében, minden porcikájában oly ideges remegéssel, mint versenyparipa startnál futásra.” (Mészáros 2008, 506)

A színvonalas feladatellátás érdekében *ismerni kell a „nyersanyagot”, a tényeket, azt a titokzatos anyagot, mely embert emberhez fűz, a jelenségek összefüggéseit.* (Egy polgár vallomásai, 214) Nyelvi nyomatékkal (ismétléssel, ellentétpárok felállításával, felszólító értelmű kijelentéssel) hangsúlyozza: nem elég a felszínt nézni – és „kapirgálni” –, elégtelen a mesélgető mellébeszélés, ellenben a közlőről való megnézés (értsd: a mélyre nézés és mélyre látás, a tények feltárása, az alapos elemzés) egyaránt nélkülözhetetlen rekvizituma e pályának: *Az újságíró nem „szemlélődik”, hanem megnéz. Az újságíró nem mesél, hanem következtet.* (Újságot írni). Mint Krúdy, aki *olyan közel ment ahhoz, amiről beszélt – egy utcaszöglethez, egy korabeli divatcikkhez, egy emberi archoz –, mintha a szobában ülne és úgy beszélne, személyesen a személyhez.* (Föld, föld!..., 291)

E maximát minden szerkesztőség falára érdemes volna kiírni: *Végzetesen kell élni és írni, tehát nyugodtan, nagyon figyelmesen, egyforma erővel figyelve a világra és önmagunkra, értelmünkre és szenvedélyeinkre, az emberek szándékaira és a mindenséghez való kapcsolatainkra.* (Füves könyv, 9) Itt „a figyelem kulcsjelentőségű, a figyelem ugyanis olyan magatartást és írást követel, amely jelen idejű, szüntelen készenlélet igényel, de amely önmagában inkább a szemlélés állandóságára utal, mint az alkotás várható befejezésére.” (Fried 2007, 186)

A jó újságíró számára *minden, együtt és egyszerre, „közlésre érdemes...”* (Egy polgár vallomásai, 213), az emberek világa, a föld *mindenütt egyformán érdekes és titokzatos* (Pesti notesz [1931]) Hazám az egész világ – mondhatta Dante. Témám az egész világ – tartja az igazi újságíró: *mindvégig igaz rá, ami a fiatal Máraira, hogy egy kissé mindenkire úgy néztem, mint akiből még cikkanyag lehet egy napon.* (Egy polgár vallo-

másai, 378) Kissé mentegetőzve, ám a tapasztalat igazságszülő birtokában hozzáfűzi: *Ez a szemlélet nem előkelő; de a gyakorlatban ez az újságírás...* (Uo.)

„A humor szükségessége, megóvásának embernemesítő ideálja visszatérő gondolata írásainak” – írja lényeglátóan a nagymonográfus (Rónay 2005, 162). Szerzőnk is így látja: *a teljes ember nem lehet humorérzék nélkül az, aki.* (A teljes napló 1946, 255) Ezzel azt is kimondja: a minőségi írás, újságírás szellemesség, humor nélkül nem ér semmit. De nemcsak elméletben tekintette a humorérzékét lényegi emberi tulajdonságnak: teli vannak (publicisztikai) írásai a kommunikáció sikerének e nélkülözhetetlen nyelvi rekvizitumával. Gyakran az iróniával (illetve ennek különféle árnyalataival) társított, finom, intellektuális humorral.

A hajdani munkatárs és a kutató is szuperlatívuszokban szól az újságíró Márairól. Fried István idézi, miképp emlékezik Borbándi Gyula az író rádiós szerepvállalásaira. E sorokból a mindenkori eszményi médiaszemélyiség fő tulajdonságai is kiolvashatók: „Ügyszeretete, pontossága, lelkiismeretessége példás volt. A határidőket mindig betartotta. Mondanivalóját úgy fogalmazta, és műsorait úgy szerkesztette meg, hogy ne legyenek az előírtnál sem hosszabbak, sem rövidebbek. Soha nem késett, soha nem kellett várni a kéziratára vagy hangfelvételeire. Amit megígért, megtartotta. A megbízhatóság mintaképe volt.” (Fried 234) Nemcsak hirdette hát, képviselte is az újságíróeszményt, miképp mintaszerűek (publicisztikai) írásai. „A hírlapíró Márai Sándor a szemtanú hitelességével és a gondolkodó felelősségével számol be élményeiről, érzéseiről, gondolatairól, egyáltalán – a korról”. (Székely 2004, 15).

„Márai igazi műfaja a vallomás” (Szegedy-M. 1991, 90), bőven elemzi hát a sajtószakma és önmaga viszonyát is. Mindig úgy, hogy a szóba hozott jellemzőket minden más elhivatott újságíróra is érvényesnek ítéelhetjük. Szól a legeredendőbbéről, az e pályára termettségről, az (újság)írásra való rendeltetéséről: *Az újságírás számomra – az első pillanattól, mihelyst elragadott – egyértelmű volt az idővel, amelyben élek, mely számomra személyhez kötött élmény, kitérni előle nem lehet, s minden egyformán fontos, érdekes, minden, együtt és egyszerre, „közlésre érdemes...”* (Egy polgár vallomásai, 213) (Újság)írói lényének sajátja a nem szűnő érdeklődés: *A világ érthetlensége, összevisszasága érdekelt; ahogy senki és semmiben nem tartja be a játékszabályokat... Erre tanítottak az újságok.* (Uo., 208) S meghatározó tulajdonsága az éberség, a teljes körű megismerés-vágy: *az újságírás legtöbbször csak idegállapot. Állandóan résen voltam, mintha én lennék hivatva megtölteni újdonságokkal Párizs és a kontinens lapjait. Sietve ebédeltem, hanyagul megtörültem szájamat s már loholtam a parlamentbe, mert Caillaux beszélt; mintha közöm lenne ehhez... De nem volt-e csakugyan közöm? Nem tartozott-e reám, a kortársra, az átutazó lélekre, minden, amit tüneményben és banalításban e földön észlelni lehetett?* (Egy polgár vallomásai, 316–7)

Öklendezésre ingerlő ál-táplálék

A sajtó jelentőségét és saját életében betöltött elemi szerepét Márai mindig hangoztatta, a hírlapokat egyenesen a *nemzet szócsöveinek* nevezte (A teljes napló 1947, 14). Például a negyvenes évek elején is a *rendkívüli hatóerejű nemzetnevelő eszközök* közé sorolja a sajtót (Röpirat a nemzetnevelés ügyében 209), ám ugyanott, ugyanakkor arról is hírt ad, hogy *általános a panasz a sajtó, a színház és a mozgókép pedagógiai szerepének elégtelensége miatt.* (Uo.) Ezek ugyanis – a korabeli hazai sajtótermékek, színházi idények, az itthon gyártott moziműsorok tanúsága szerint – *mind általánosabban mondanak le a pedagógiai szerepről, s beérik az informáló vagy szórakoztató szerep üzleti lehetőségeivel.* (Uo., 210) S úgy látja, a népnevelés – a népiskolák termei, a színházak deszkái és a mozgókép vászna mellett – *eldől az újságok lepedőin, ahol az informálás, a címszó és a fénykép mindjobban kiszorítja a nemzetnevelő véleményt.* (Uo., 210–11)

Keserű tapasztalata, hogy még a jobb újságok is hemzsegnék a szakmai, nyelvi hibákról, bántja az ízlést az igénytelenségük: *a gondosabb szempontok szerint szerkesztett, választékosabb ízléssel kiválogatott kép- és híryanaggal megtöltött lapok* (Kassai őrzárát 75) olvastán *megdöbbenünk, mennyi a halott anyag, a fölösleges és átlátszóan üzleti szándékú közlemény, milyen ritka egy tisztán felépített mondat, egy erős és jellegzetes szókép, milyen meglepetés egy eredeti, tökéletesen végiggondolt gondolat.* (Uo.)

S mindez aligha csak a II. világháborús évekkel függött össze: a szó, az újságírás felhígulását, a kontraszelekciót érezte a legkülönbözőbb alkotói korszakaiban. 1929-ben írta ironikusan: *Nekem könnyű dolgom van, mert én általában írók és újságírók között élek, szóval szellemóriások között, ami köztudomásszerűleg annyit jelent, hogy a nap minden órájában a legjobb és a legmélyebb dolgokat hallom, különösen arról, hogy hol lehet a városban jól és olcsón enni, és ki miért és kivel ment tönkre.* (Beszélgetés, kispasztika) 1935-ben indirekt módon és szellemesen „üzen” a már akkor is kapkodó és szenzációvadász sajtónak: *A Times soha nem siet; nem ér rá sietni. [...] Nincs nyugalmasabb érzés, mint Londonban reggeli után kézbe venni a Times-t. Mintha személyes, hatalmas barátod élne valahol a világban, akire számíthatsz. Mindig, minden következménnyel számíthatsz reá; és csak annyi benne a „szenzációs”. 1941-ben így panaszkodott: lépünk be egy olvasóterembe, vagy egy újságokkal, képeslapokkal bővelkedő kávéházba, maradjunk otthon, nyújtsuk ki kezünket napi olvasmányaink kevésbé nemes, szobánkba zuhogó nyomtatványai felé, vagy csavarjuk fel egy rádió gombját: beárad szobánkba, életünkbe, lelkünkbe az a zavaros és sekélyes álműveltség, mely nagyobb veszély egy kultúra számára, mint a műveletlenség. Mindabban, amit az irodalmi, társadalmi, művészeti, közírói hírverés nap mint nap elénk tálal, ugyanazt az öklendezésre ingerlő ál-táplálékot kapjuk, melynek sem ereje, sem íze, sem sava-borsa. Tetszetős és megtévesztő csomagolásban kapjuk a beavatottságnak és értesültségnek azt a híg és felületes*

összességét, amely a tömegek számára ma egyértelmű a műveltséggel. (Kassai őrzárát, 74) Másutt vitriolos hasonlattal élve méltatlankodik az „olvasók” szellemi igénytelenségén, folytatva mintegy a Kassai őrzárát citátumait: *A tömegember erőfeszítés nélkül szerzi értesüléseit a világról, s azt hiszi, ez értesülések egyértelműek a műveltséggel. A „művelt” világ nagy tömegei az újságok címszalagjairól, a rádió népszerű tudományos húszperceiből, a mozgóképszínházak ledarált oktatóműsorából alkotnak valamilyen homályos világképet, melynek a műveltséghez csak annyi a köze, mint a családi képes folyóiratok „Innen-onnan” rovatának az Encyclopaedia Britannicához. (Röpirat a nemzetnevelés ügyében 145)*

Lépten-nyomon tapasztalja, hogy a korabeli „celebek” életrajzi esetlegességeivel traktáló, a hálószoza kulcslyukán kukkoló természetű zszurnalizmus tolakszik a polgár életébe: *Kinyújtjuk kezünket az újságok után, s a címlapon, vagy a mélynyomósos belső oldalakon kínos fintorokkal pillant reánk valamelyik földrész mozihíressége, férfi és nő, amint éppen lovagolnak, vagy fürdenek, tornáznak, vagy egymás ajka fölé hajolnak... [...] Nem tudsz elvonulni tolaodó és terhes vigyoraid elől, szobádba és magánéletedbe is követnek, eszméleted megtelik a civilizáció szórakoztató üzemeinek bűzös propagandahulladékával, lapjaik számon tartják e kivételesen pácolt és tenyésztett életek minden eseményét. [...] A mozcisillagok és híres színészek, színésznők válásairól, családi és szerelmi botrányairól mindennap olvashatunk lapjainkban: néha már azt hisszük, a színész nem is művészetével hat többé eszméletünkre és idegeinkre, hanem testiségével. (Kassai őrzárát 76–77) Mintha nem is 1942-ből, hanem 2010-ből származnának e sorok... Erre a fajta újságvilágra gondolhatott legelső sorban Hamvas Béla, amikor a sajtót egyszerűen skandalizátor-nak nevezte (Hamvas: Unicornis, é. n. 261)*

Lesújtó a véleménye a „lesifotós” típusú sajtó tevékenységéről, ám „nagyon jól tudta, hogy felfogható az újságok kíváncsiskodása az intimitások iránt érdeklődő olvasók informálásának” (Fried 2007, 177), amiként „az író-olvasó kapcsolat egyik formájának is” (Uo.) lehet tekinteni. Sőt, egymást táplálónak érzi a szenzációhajhász sajtónak és a tömegembernek a kisszerűen torz jelenségek, a közönségesség, az ösztönök uralma iránti fogékonyságát: *A magazinok és az olcsó ponyvaregények végtelen sorozatai szemérmetlenül izgatják a tömegek libidó-éhségét, támadó ösztöneiket. (Kassai őrzárát 77)*

Megrója és elítéli a tisztességtelen, a személyiségi jogokat sértő újságírást: *Ha az újságíró a magánéletbe nyúl, anélkül, hogy erre különösebb oka lenne, hogy erre nem lenne legalább annyi oka, mint egy lelkésznek vagy egy államrendőrségi detektívnek, tisztességtelen újságot ír, s munkájával ott mozog valahol a zsarolás és alantas üzlet határán. (Zszurnaliszta freudizmus) Sőt arra a szomorú – és máig aktuális – tényre is utal, hogy a sajtó munkásai között tudvalevőleg sok a hivatlan vendég, s a kritika, amivel a közönség az efféle aljas szószátyárságot elítéli, legtöbbször nem is elég energikus. (Uo.) De keresi a*

mozgatórugóját a sajtó tapintatlanságának: *az újságíró indiszkréciójának magyarázatát én a hisztériában látom* – írja, s afféle belenyugvó mentegetőzéssel hozzáfűzi: *mi más az újságíró élete, mint a hisztéria iskolapéldája.* (Zsurnaliszta freudizmus)

Oka volt rá, hogy emigrációjára készülve szerzőként már ne érdekelje a – pártállami – hírlapok világa, ám általánosabb kiábrándulást tükröznek e profán-triviális hasonlattal élő, keserű gúnnyal teli sorok: *Nyaggatnak, hogy írjak végre megint lapokba; [...] Mintha azt követelnék, írjak egy vidéki állomásklozet falára. Ezek a hűgyszagú nyomtatványok, melyek összege a sajtó.* (A teljes napló 1946, 249) De nemcsak a zavaros nyelvhasználat vagy a szólásszabadság korlátozása, minden tartalmatlan kommunikáció keserűséggel töltötte el. Mint egy 1983-as naplójegyzetében papírra rója: *Az írás halódik, a fecsegés él.* (Napló 1976–1983 [1983]) A Garrennek művében pedig – hasonló felismerések vezérelte fejcsóválással – a rá jellemző metaforás érzékletességgel *zubogó szózuhanyról* beszél. (Jelvény és jelentés, 87)

Egyértelmű az idővel

Részben a múltba utalja ugyan a szépirodalmi igényű újságírás gyakorlatát – mint 1934-ben Egon Erwin Kischről írva megjegyzi, *volt, nem is olyan régen, egyfajta zsurnalizmus, mely a legigényesebb irodalmi teljesítménnyel is felvette a versenyt* (A száguldó riporter) –, a komolysajtónak nevezhető újságeszményét meg-megtapasztalta a kortársi laphasábokon. S érzékeltette a befogadói visszajelzést, még ha szkepszissel viszonyult is ahhoz: *Van még magyar újságírás, s az undorító bulvárkolportázs örökké megbukik, amíg akad olvasó, akad ifjúság, ki egy író cikkeit elteszi, megőrzi, tanul belőle, lelkesedik. Néha ott tartok már, hogy azt hiszem, szinte mindegy, miért lelkesedik.* (Pesti notesz [1930])

Összetett, a laikusok által alig követhető kérdések övezték mindig az újságírást. Ilyen a sajtó mint üzlet. Márai közérthetően magyaráz: *Bonyolult és finnyás „üzlet” ez. Úgy virágozik, hogy felvirágoztat; amiből él, azt élteti is.* (A nagyhatalom)

De miben rejlik a furcsa nagyhatalom igazi titka? *A lap, melyet az olvasó kezében tart, tárgyi, személyes kapocs az újságíró és olvasója között. Az effajta közlésben van valami „csak-neked-mondom”, s talán ez az újságírás „titka”, ha ugyan van „titka” egyáltalán a szellemi munkának...* (Újságot írni) Azaz nemcsak a tárcaműfajra jellemző az olvasóra kacsintás, általában is igaz az írott sajtóra a befogadóval való virtuális párbeszéd kezdeményezése, közvetlen kapcsolattartás, a „beszéljük meg” örök igénye.

Két metaforával is megvilágítja a sajtó rendkívüli érzékelő képességét: *Biztonsági szelep, melyet nem lehet eldugaszolni, vészszíp, mely automatikusan ad figyelmeztető jelet.*

(A nagyhatalom) A kívülállók számára rejtély az újság, az újságíró efféle „szimatának”, jól értesültségének eredete is. A szakmabeli nyugtáz: az igazi újdondász noha esendő, mégiscsak kivételes lény: *az újságíró beavatottsága, az a gyanús és izgalmas értesültség, amellyel egyszerre tartja számon, mi történt a szomszéd utcában és Kalkuttában, csakugyan más is, mint táviratok, olvasmányok és telefonbeszélgetések összege; az, amit „érzék”-nek neveznek, az a rejtélyes odafigyelés, megérzés, utánanézés, ahogyan az újságíró tudomásul veszi és szemmel tartja a világot, nem sajátítható el semmiféle újságíró egyetemen.* (Újságot írni)

Miben látta Márai az újságíró-mesterség legnagyobb nehézségeit, mitől volt az ő szemléletében emberpróbáló munka ez?

„Sírónevető” hivatás ez – Határ Győző drámacímével élve (Határ 2002) –, paradox szakma: mérgező a megszállottság, éltető a mételey: *Az újságírás narkotikum is; bele lehet pusztulni, de addig tökéletes bódulatot és feledkezést ad.* (Egy polgár vallomásai 376) Az újdondásznak minden körülményben állnia kell a sarat. A sajtó *mikor – veszély pillanatában – szírenahangon szólal meg, mindenki elvesztheti fejét, csak az újságíró nem.* (A nagyhatalom)

Az e hivatást gyakorlók soha sem dőlhetnek hátra elégedetten. *Az újságírást nem lehet „megszokni”. Nem lehet elkényelmesedni benne; az újságíró nem pihen a babérjain, egy rossz, buta, fölösleges írás lerontja szerzett hitelét; ebben a mesterségben nem lehet lassítani az ütemet (...)* (Egy polgár vallomásai 376) Nonstop feladatkör az újdondászé. *Nincs megállás és nincs az, hogy „pihenünk babérainkon”. Egy fáradt cikk és megbuktunk, egy hanyag jelző, téves következtetés és összeség a „szakma”, amely kegyetlen, kaján éberséggel figyeli minden sorunkat. Egy fáradt nap, s megállapítják, hogy az újságíró „lemaradt” a világról, elmaradt a versenyben... Nincs bocsánat, nincs mentség.* (Újságot írni) A mindig újabb és újabb szövegművek létrehívásához a rutin, a tapasztalat korántsem elegendő: *Az újságíró minden nap, minden leírt sorral előlről kezdi pályáját* (Újságot írni); s a folyó szüntelen sodrása jön észbe magyarázatáról: *a sajtón szemléletek áradnak át, melyeknek formát és hangot ad* (A nagyhatalom); meg látjuk magunk előtt az időkerék könnyörtelesen forgását: *a sajtó két kézzel dobálja nap mint nap maga mögé a történelmet, a következő perc mindig fontosabb, mint az elmúlt, mégoly jelentős másodperc.* (Uo.)

A publicista szellemi birtokában folyamatosan lennie kell biztos iránytűnek: *mindennap „történt” valami, abból a büzös és szomorú nyersanyagból, ami az élet, tollheggyel piszkáltam elő a mellékességet, ami mégis bacilusa, kórokozója volt aznap, valahol az emberi nyomorúságnak; s azt hittem, ez az újságírás... Talán nem is sokkal több; mutatni valamit, s ugyanakkor hinni abban, hogy valahová, valamerre mutatunk* (Egy polgár vallomásai 377)

„Az írástudó” – vérbeli újságíróként – értette a koráramlatokat, az idők szavát, de divatnak soha nem hódolt be. Így „érzékelt, hogy [...] módosult a szavak jelentése

és hitele” – reflektál Rónay László egy 1949-es, már emigrációbeli Márai-naplófeljegyzésre. (Rónay 2005, 467) Igen, az újságíróknak a folyton gyorsuló időben kell strázsálnia, s a módosulásokat folyvást érzékelnie kell „csápjainak”, modernebb szóval: „felvevőkészülékének”.

* A dolgozat második része azt idézi majd fel, hogyan határozta meg Márai Sándor a sajtóműfajokat, mint értékelte publicista példaképeinek szövegműveit, újságírás és irodalom viszonyát, a színvonalas, szépírói igényű publicisztika kortársi gyakorlatát.

JEGYZETEK ÉS IRODALOMJEGYZÉK

A kurzivált szövegek Márai primer szövegei. Dólt betűvel jelöljük a tőle citált gondolatokat, a jobb olvashatóságot idézőjelekkel nem szakítottuk meg. Amit a szerző írásaiban kiemelt, a kurziváláson kívül *félkövér* betűkkel markírozzuk. Az álló *félkövér* betűs szavak, kifejezések saját kiemeléseink.

MÁRAI SÁNDOR hivatkozott könyvei:

- Ajándék a végzettől. A Felvidék és Erdély visszacsatolása. [publicisztika 1937–1942] Bp., 2004, Helikon.
- A négy évszak. [előszőr: 1938] Bp., 2000, Helikon.
- A teljes napló 1945. Bp., 2006, Helikon.
- A teljes napló 1946. Bp., 2007, Helikon.
- A teljes napló 1947. Bp., 2007, Helikon.
- Az írástudó – publicisztika 1925–1927. Bp., 2008, Helikon.
- Ég és föld. [előszőr: 1942] Bp., 2001, Helikon.
- Egy polgár vallomásai [előszőr: 1934]. Bp., 1990, Akadémiai – Helikon.
- Európa elrablása [előszőr: 1946] – Röpírat a nemzetnevelés ügyében [előszőr: 1942]. Bp., 2008, Helikon.
- Föld, föld!... Emlékezések. [első kiadás: 1972, Toronto, Vörösváry Kiadó] Bp., 1991, Akadémiai – Helikon.
- Füves könyv. [előszőr: 1943] Bp., 1991, Akadémiai – Helikon.
- Ihlet és nemzedék [előszőr: 1946] Bp., 1992, Akadémiai – Helikon.
- Kassai őrzéskönyv [előszőr: 1941] Bp., 2000, Helikon.
- Kitépett noteszlapok. Márai Sándor összegyűjtött írásai ausztriai és németországi lapokban. Szeged, 2005, Lazi.
- Köhögni szabad? – publicisztika 1934–1936. Bp., 2010, Helikon.
- Kuruzslók hajnala – publicisztika 1928–1930. Bp., 2008, Helikon.
- Márai beszél – interjúk, nyilatkozatok –. Miskolc, 2004, Bíbor.
- Március. Márai Sándor összegyűjtött írásai [publicisztika 1918–1922] Szeged, 2006, Lazi.
- Napló 1976–1983. Bp., 1994, Akadémiai – Helikon.
- Pesti siker – publicisztika 1931–1933. Bp., 2009, Helikon.
- Sértődöttek. Jelvény és jelentés. – Utóhang. Sereghajtók. [A műnek a Sértődötteket is magában foglaló, az író által készített, átdolgozott szövegkiadása 1988-ban jelent meg: A Garrenek műve, Toronto, Vörösváry Kiadó.] Bp., 1996, Helikon.
- Tájak, városok, emberek. Bp., 2002, Helikon.

MÁRAI idézett (publicisztikai) írásai:

- A nagyhatalom. *Ujság*, 1933. dec. 5. In Pesti siker, 460–463.
 A platonikus sajtó. *Kassai Napló*, 1922. márc. 25. – In Március, 193–194.
 A sajtókuli. *Ujság*, 1933. dec. 1. In Pesti siker, 457–460.
 A száguldó riporter. *Ujság*, 1934. nov. 15. In: Köhögni szabad?, 140–143.
 Az író és a nemzetnevelés. *Budapesti Szemle* 1943. január In Ihlet és nemzedék, 43–59.
 Beszélgetés, kispasztika. *Ujság* 1929. jún. 9. In Kuruzslók hajnala, 315–320.
 Éjféλι vallomás. *Ujság*, 1930. jún. 15. In Kuruzslók hajnala, 463–469.
 Fleet Street. *Ujság*, 1933. okt. 13. In Tájak, városok, emberek, 183–187.
 Fouchardiére. *Ujság*, 1925. aug. 14. In Az írástudó, 73–76.
 Freud. In *Ég és föld*, 24.
 Közbeszólás. In *A négy évszak*, 185.
 Napló és feljegyzés. *Ujság*, 1930. jan. 26. In: Kuruzslók hajnala, 394–400.
 Pesti notesz. *Prágai Magyar Hírlap* 1930. ápr. 6. In Kuruzslók hajnala, 431–434.
 Pesti notesz. *Prágai Magyar Hírlap*, 1931. jan. 4. In Pesti siker, 12–15.
 The Times. *Ujság*, 1935. jan. 3. In: Köhögni szabad?, 177–180.
 Újságot írni. *Új Idők*, 1937. jan. 1. In Márai beszél 23–27.
 Zsurnaliszta freudizmus. *Prágai Magyar Hírlap*, 1927. ápr. 20. – In Az írástudó, 285–292.

Idézett szakirodalom:

- BARÁNSZKY-JÓB LÁSZLÓ: *Az életmű vallomása. A Márai-probléma* [1987]. In *Mennyből az angyal. In memoriam Márai Sándor*. Bp., 2008, Nap Kiadó, 345–359.
 DOBOS ISTVÁN: *Önéletírás és regény. In A magyar irodalom története III. – 1920-tól napjainkig.* Főszerkesztő: Szegedy-Maszák Mihály. Budapest, 2007, Gondolat.
 FRIED ISTVÁN: *Író esőköpenyben. Márai Sándor pályaképe*. Bp., 2007, Helikon.
 GYERGYAI ALBERT: *Magyarok külföldön.* Kortárs, 1969. 2. sz. 297–307. In *Mennyből az angyal. In memoriam Márai Sándor*. Bp., 2008, Nap Kiadó.
 HAMVAS BÉLA: *Silentium – Titkos jegyzőkönyv – Unikornis*. Bp., é. n., Medio.
 HATÁR GYŐZŐ: *Drámák*. Bp., 2002, Argumentum.
 KANADAI MAGYARSÁG, 1989. március 11., 7. lap
 LÓRINCZY HUBA: *„A műveltség meghalt, a nihil él”. Márai Sándor: Jelvény és jelentés.* Forrás, 1998. 10. – <http://www.forrasfolyoirat.hu/9810/lorinczy.html>
 MÉSZÁROS TIBOR: *A publicista Márai.* In Márai Sándor: *Az írástudó*, Bp., 2008, Helikon, 506–510.
 POMOGÁTS BÉLA: *Megsértett hűség. Jegyzet Márairól* [1991]. In *Mennyből az angyal. In memoriam Márai Sándor*. Bp., 2008, Nap Kiadó, 362–368.
 RÓNAY LÁSZLÓ: *Márai Sándor*. Bp., 2005, Akadémiai.
 SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY: *Márai Sándor*. Bp., 1991, Akadémiai.
 SZÉKELY ÁDÁM: *Előszó.* In: Márai Sándor: *Ajándék a végzettől*. Bp., 2004, Helikon, 15–20.

Felhasznált szakirodalom:

- MÉSZÁROS TIBOR: *Márai Sándor-bibliográfia*. Bp., 2003, Helikon – Petőfi Irodalmi Múzeum.

